

Marina KLJAJO

PRINOSI HRVATSKOJ USMENO-KNJIŽEVNOJ BAŠTINI U MOSTARSKOM KRAJU

Hrvatska usmena književnost u Hercegovini bogata je i raznovrsna. Svakodnevno se istraživačkim radom otkrivaju novi izvorni sadržaji koji zadivljuju i svjedoče vitalnost tradicijske kulture i književnosti Hrvata. Okolica Mostara poseban je prirodni i kulturni specifikum. Bogata dolina Neretve, okružena visokim planinama Veležom, Prenjom, Čabuljom i Čvršnicom, u prošlosti je vrvila životom. Često je bila poprište stradanja, ali i sklonište i rasadište brojnih događanja. Istovremeno je plodila maštu otkrivajući zagonetku života i bilježila kreativnost ljudskog duha ovih prostora. Upravo na tim lokacijama nastale su i očuvale se brojne predaje, legende, pjesme i priče. Pa i onda kada je komunistička vlast zabranjivala hrvatsku riječ usmene književnosti zbog straha od jačanja samosvijesti nacionalne pripadnosti, planinama se orila ganga i pričom prenosila tradicijska kultura Hrvata u okolini Mostara.

***Ključne riječi:** okolica Mostara, usmeno stvaralaštvo, očuvanje tradicijske kulture, lirika, epika, proza, mikrostrukture.*

Uvod

Hrvatsko usmeno narodno stvaralaštvo u okolini Mostara vrlo je malo istraženo. Nastajalo je usporedo sa životom otkako hrvatski čovjek živi na ovom prostoru. Pjesme i priče koje su pronađene svjedoče o senzibilitetu hrvatskoga čovjeka za sve što je vrijedno u kontekstu uzvišenog smisla života. Hercegovac potvrđuje svoju kreativnost i inovativnost u umjetničkom oblikovanju burnih događaja naše povijesti, ali i unutarnjih potresa i rana koje je ta ista povijest ostavljala na pojedincu i kolektivu.

Počeci hrvatske usmene tradicije su zasigurno u mitologiji, legendama i usmenom pjesništvu. Mitska bića su vile, vilenjaci i povijesne osobe kojima je narod pripisivao nadnaravnu moć. One su obično pozitivno okarakterizirane u narodnom pripovijedanju osim u slučajevima kada je čovjek kršio pravila odnosa s njima ili činio zlo. Demonološka bića (vukodlaci, vještice, kučibabe, đavao, irudice) su onostrana negativno obilježena stvorenja koja čine ljudima zlo. I mitska i demonološka bića su neodvojiva od istih kod susjednih nam naroda i onih koji su osvajali ove prostore i donosili sa sobom svoje tradicijsko mitološko obilježje. Tako je s legendama i predajama, ali njihovi protagonisti su uglavnom lokalnog određenja i imaju više izvornosti, autohtonosti. Usmeno pjesništvo, možemo s razlogom tvrditi, najizvornije je jer se i prvi podatci o usmenoj književnosti u Bosni i Hercegovini odnose na pjevanje narodnih pjesama koje već 1530. godine bilježe putopisci. U osmom pjevanju *Osmana* Ivana Gundulića (1589.-1638.) spominju se "skladne i slatke bugarkinje", a odnose se na hercegovačku epsku tradiciju o hercegu Stjepanu. Andrija Kačić Miošić u *Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga* ispisuje stihove bugaštica i deseteračkih narodnih pjesama. I najstariji zbornici bugaštica i deseteračkih narodnih pjesama s kraja XVII. i početka XVIII. stoljeća bilježe narodno stvaralaštvo Hrvata Bosne i Hercegovine. Veliki obol u sakupljanju usmenog narodnog blaga dali su četrdesetih godina XIX. stoljeća bosanski franjevci Ivan Franjo Jukić, Grgo Martić i Marijan Šunjić. U Osijeku je 1858. godine tiskana zbirka epskih narodnih pjesama što su ih Jukić i Martić skupili pod naslovom *Narodne pjesme bosanske i hercegovačke*. Osim hrvatskih pjesama o senjskim uskocima i hajducima zbirka sadrži pjesme o muslimanskim krajiškim junacima.

Vrijeme "stare" i "nove" Jugoslavije, osobito vrijeme komunističkog režima, nije pogodovalo istraživanju i sakupljanju hrvatskog usmenoga blaga. Tako se ono asimiliralo u susjedne nam kulture, postupno iščezavalo i zaboravljalo. Tek poslije Domovinskog rata raste interes i intenzivnije zalaganje za prikupljanje hrvatskog usmenog stvaralaštva i očuvanje tradicijske kulture koja je temeljno odredište nacionalnog i kulturnog identiteta.

1. Žanrovi usmene književnosti

Hrvatska usmena književnost radala se podjednako u svim sredinama. Područje Hercegovine posjeduje veliku zbirku usmenog stvaralaštva i ona je usmeni fenomen, ali i zapis kreativnog umjetničkog dara hrvatskog čovjeka, njegove izobrazbe, svjetonazora, karaktera...

Jedan dio tog usmenog blaga pisan je samo usputno, uklopljen u spise slabo dostupne javnosti (kronike, pravne spise, ljetopise). Međutim,

većina znanstvenika slaže se da je samo mali dio hrvatskog narodnog blaga zapisan u odnosu na ono koje je stvarno postojalo. To osobito vrijedi za područje Hercegovine u kojemu hrvatski čovjek nikada nije imao luksuza, a često ni slobode istraživati svoju kulturu i tradicijske vrijednosti. Nerijetko je ta kultura zatirana, prisvajana ili stigmatizirana kao "opasna".

Ipak, kao što je stećak ostao trajni svjedok hrvatske pismenosti, kulture i jezika, tako je i usmena književnost preživljavala zahvaljujući nadarenim pojedincima u nenaklonjenim nam vremenima. Iako često neshvaćeni i ponižavani, oni su ustrajavali i izdržavali, uspijevajući prenijeti i premostiti bremenita vremena. Vjerovali su u snagu riječi, duh pjesme i vrijednost žrtve svojih junaka.

Hercegovačka usmena književnost razvijala se na temelju mitološkog naslijeđa, primljenog kršćanstva, burne povijesti, individualnog i kolektivnog iskustva, uvijek čuvajući i ističući temeljne odrednice čovječnosti.

Već smo ustvrdili da se u Hercegovini usmena književnost razvijala u svim oblicima i vrstama na naslijeđu koje je hrvatski narod donio iz pradomovine.

"Kratke stihovane vrste upravo zbog dvaju bitnih osobina, stihova i kratkoće, ostvaruju tip književnog izražavanja u kojemu tek neke mogućnosti jezičnog kazivanja najlakše, pa prema tome i najviše, dolaze do izražaja."¹

Lirska pjesma upila je u sebe svu raznolikost životnih pojavnosti u kojima dominira osjećaj. Te pjesme pratile su cijeli čovjekov život, s njima se rađalo i umiralo. Potiskivane su novim kulturološkim zahtjevima, ali su se ipak održale i očuvale kao nerazdvojni dio hrvatskog individualnog i kolektivnog bića.

Epske pjesme su tematski očuvale turska vremena i nacionalne junake kada je stoljetna borba i otpor rastao kroz epski deseterac. Epski junaci su mogli biti iz bilo koje hrvatske sredine ako su bili uzor hrabrosti, junaštva i nepokolebljivosti.

Hrvatska usmena priča je dominantnija prozna vrsta u kojoj je sačuvana predaja (povijesno) i legendom uvijena stvarnost i život.

Anegdote, brojalice i vicevi, također su bili česti izražajni oblici koji su u kratkoj minijaturnoj formi usmene priče na humorističan, ironičan i satiričan način oslikavali osobe (najčešće negativne osobine), događaje i pojave.²

---

¹ SOLAR, MILIVOJ, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 181.

² *Usp.* DRAGIĆ, MARKO, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, Akademski godina 2007./08., str. 468.

Basma kao retorički govornički oblik također je česta u usmenoj književnosti koja se oblikovala na ovom prostoru.

2. Usmene lirske pjesme

Lirska pjesma je govorna tvorevina, svojevrsno poruka, a svrha joj je komunikacija. "Govorna je poruka predmet sastavljen od empirijski uočljivih formalnih i relacijskih veličina obilježenih različitim kvalitetama, među kojima neki mogu biti i estetički."³

Veza lirske izražajnosti s kolektivnom subjektivnošću navjše se očituje u usmenom narodnom stvaralaštvu. Ta veza ima formu običaja kroz koje se crpi subjektivno reagiranje, ali uvijek društveno prihvatljivo tako da preraste u povod ustaljenih običaja. Zato su usmene lirske pjesme uglavnom nenaslovljene. Naslov im nije bio potreban jer je prigoda (običaj) u kojoj se pjevala (govorila) pjesma bila naslov. Lirsku pjesmu je uvijek po pravilu preuzimao (poveo) nadareni pojedinac, a onda bi se ostali priključili i pjesma bi se ostvarila kao konkretna kolektivna radnja.

Da lirska pjesma nije samo kolektivna govorna poruka običajno uokvirenih društvenih stanja govori njezina artificijelnost. Po mjeri svoje artificijelnosti ona nadilazi druge književne vrste. Primat lirske pjesme očituje se na sposobnosti da različite slojeve govornoga materijala podredi imperativima simetrije i skladnosti. U pripovijedanim djelima puno manje je izražena cjelovitost i ritmičnost sadržajnog sloja.

Izražajnost lirske narodne pjesme veća je ukoliko je društveno obilježena afekcija jer one nadilaze spontanu, prirodnu reakciju i otvaraju put artificijelnosti izraza.

Lirska pjesma prelazeći u ruke naraštaja postaje predmet razmjene, a taj status može zadržati samo ukoliko nadilazi govorne kompetencije ljudske prosječnosti.

2.1. Svjetovne usmene lirske pjesme

Tematika i uloga lirskih pjesama odredila je njihovu klasifikaciju: svjetovna i vjerska usmena lirika. Od svjetovnih pjesama u okolici Mostara prepoznajemo sljedeće lirske pjesme: ljubavne, balade, rodoljubne, šaljive, napitnice vinske i natpjevanja (dvostisi).

---

³ KRAVAR, ZORAN, "Lirska pjesma", *Uvod u književnost*, Globus, Zagreb, 1988., str. 389.

2.1.1. *Ljubavne pjesme*

Od prvih treptaja ljubavi, zagledanja, udaje pa do neostvarenih, tragikom obilježenih ljubavi lirska pjesma je anticipirala sve tematske motive ljubavi i varijacije ljubavnih osjećaja od čežnje do tuge i bola.

U svom motivskom spektru, prožete snažnom emocionalnošću, lirske pjesme bilježe povijesne i društvene okolnosti kao i strogi patrijarhalni odgoj u svezi s dobrim "udomljenjem" djevojaka. Iz svog tog vihora koji je lomio srca djevojaka i mladića nastajale su brojne ljubavne pjesme. One su najčešće rimovane i to je bitan element harmonije mada je često zamjenjivan i običnom asonancom.⁴

Prvi ljubavni zanos i prepoznavanje ljubavi kao osjećaja u susretu s mladićem čuva ova lirska pjesma:

JEDNA MALA

*Jedna mala nije znala
što je ljubav to.
Pitala je svakog dana
'ko bi joj rekao.
Susrela je mlado momče
visoko k'o bor.
On je njojzi na
pitanje dao odgovor
Zagrli je, poljubi je,
i to je to.⁵*

Zanesenost djevojačkom ljepotom i njezino veličanje iskazano je u pjesmi Nikolina vjerenica:

NIKOLINA VJERENICA

*U malenom seocu Vitezu,
sedam bula na đedefu vezlo.
Svaka veze, svaka sprema dara,
da nagradi bega gospodara.*

---

⁴ KOMBOL – NOVAK, *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*, Školska knjiga, Zagreb, 1996., str. 45.

⁵ Zapisala Marija Prskalo, 2004. godine, a pjesmu je čula od svoje bake Božice Prskalo (djev. Lasić) rođene 1942. u Uzarićima (Široki Brijeg).

*Sve ga one darivahu redom,
a on svaku mrkijem pogledom:
'Čujete me sedam mojih kada
gdje prođoh po svoj zemlji Turskoj,
po Kaurskoj i zemlji Hrvatskoj.
I ja vidjeh čudo svakojako,
ali niđe ne viđo ovako,
ko što vidjeh u Travniku gradu
Nikolinu vjerenicu mladu.'*⁶

Davanje, udavanje djevojaka u materijalno osigurane obitelji često je bilo izvor velike djevojačke boli i tuge, a nerijetko i smrti.

MARIJA BOLE BOLUJE

*Marija bole boluje,
majka joj ruho prelaže.
Marija tužno govori:
'Zašto mi ruho prelažeš,
kad si me dala Ivanu
Ivanu sinu nesretnu?
Tri je se puta ženio,
ni jedne majko nije volio.
Pa ne će majko ni mene.'*⁷

Iznevjerena ljubav također je tištala djevojačka srca. Osim povjeravanja majci, sestri ili kumi u pjesmi *Djeva gorke suze ronila* ona se povjerava svom stadu. Personificirano stado su njezini najbliži koji je savjetuju da napravi zaokret u životu, da ne pati pa će dragi (drugi) doći.

DJEVA GORKE SUZE RONILA

*Djeva gorke suze ronila,
i kraj sebe stado vodila.
Pitalo je stado koje vodi:
'Zašto gorke suze roniš?'*

---

⁶ Pjesmu sam zapisala 2005. godine po kazivanju oca Marka Radića (1930.-2007.) rođenog u Bijelom Polju kod Mostara. Znao je mnoštvo priča i pjesama napamet i volio ih je kazivati u prigodnim trenucima.

⁷ Zapisao Nikola Novak u Mostaru 2004. po kazivanju bake Ivke Novak rođ. 1925. godine.

*Odgovara lijepa djeva:
'Cijelo selo pjeva
da moj dragi drugu prosi
i svojoj je kući vodi'.*

*Reče njoj njezino blago
da je njoj sve dano,
da ne roni gorke suze
što joj druga dragog uze.*

*Okrenu se djeva na peti
i poleti svojoj teti.
Ona joj reče:
'Eno ide tvoj dragi
da te prosi
i svojoj kući vodi'.⁸*

2.1.2. Rodoljubne pjesme

Rodoljubni zanos i osjećaj Hercegovaca često je gušen i potiskivan kao i svi hrvatski kulturni atributi. Zato je tih pjesama vrlo malo, a govore o otporu spram stoljetnog ropstva i osjećaju omrznutosti stranaca (osvajачa).

DJEDOVE GUSLE

*Gusle moje ostale od djeda
Nek se loza od korijena ne da
I tako se naslijede prenaša,
neka živi postojbina naša.*

*Ljudi su se rađali i mrili
da slobodu nisu osjetili.
Vrlo sporo pucali su lanci
da odsele ti omrzli stranci.⁹*

---

⁸ Zabilježila Dražana Volarić 2004. po kazivanju bake Anice Sopta (djev. Lasić) rođene 1930. u Mostaru, naselje Rudnik. Baka je nadarena za usmeno kazivanje.

⁹ Isto.

2.1.3. Šaljive pjesme

Šaljive lirske pjesme nastajale su iz potrebe uveseljavanja na sijelima ili drugim skupovima pri obavljanju poljskih radova i na svadbenim svečanostima. Teme ovih pjesama izrastale su iz svakodnevnog života, a ismijavale su neke negativne osobine ili postupke. Da bi dojam bio snažniji, ljudske osobine su personificirane i mačka je nositeljica ljudske slabosti – nespretnosti.

MAČKA VUNU PRELA

*Mačka vunu prela
nespretna sva se spetljala
Kad je miša
ugledala
na nos se
dočekala.*

*Noge je s vunom
zamrsila,
ali brkove nije
omrsila.¹⁰*

2.1.4. Posleničke pjesme – Napitnice vinske

Posleničke pjesme pjevale su se u stankama poslije teškoga rada (kosidbe, vršidbe, oranja...). Tada se objedovalo, pilo i pjevalo. Napitnice vinske pjevale su se u svečanim prigodama kada se nazdravljalo, slavilo i odmaralo. Neke su blago ironizirane i govore o iznevjerenim ljudskim osjećajima, primjerice o prijateljskom veselju koje vezuje jedino vino.

VINO

*Prijatelji vino piju,
veselo se smiju.
Igraju, pjevaju
vino nikom ne daju.*

---

¹⁰ Zapisao Nikola Novak u Mostaru 2005. po kazivanju bake Ivke Novak (djev. Dujmović) rođene 1925. godine, a živi u Cimu.

*Kada vina nestane,
i veselje prestane.*¹¹

2.1.5. Natpjevavanja (ganga)

U okolici Mostara u selima Đubrani, Vrđi, Drežnica... ganga nikada nije utihnula. Izolirani životni ambijent pružao je mogućnost pjevanja gange u raznim prigodama, a da nisu stregli od sankcija ondašnje vlasti, ponižavanja i ismijavanja. Zahvaljujući pojedincima koji nisu lako ostavljali tradicionalno naslijeđe očuvano je bezbroj dvostiha sa snažnim životnim porukama iznimne umjetničke vrijednosti.

*Fasliđane, tko ti bere grane?
Nije nitko, otpadaju same.*¹²

*Mala moja, moj nevene,
tko te ljubi kada nema mene.*

*Kolo, kolo, milo do miloga
moga nema ja nemam nikoga.*

*Zapjevaj mi dragane kroz selo
kad te čujem srce mi veselo*

*Ide dragi i tarabe broji,
izašla bih, a ne smijem od svojih*¹³

*Ja kod koza, dragi kod ovaca
ide k meni jabukom se baca.*

---

¹¹ Zapisao Matteo Gadžić, a pjesmu je čuo od bake Anice Gadžić (djev. Perić) rođene 1937. u Prenju kod Stoca, a živjela u Hodovu. Trenutno živi u Bobanovom Selu, općina Stolac.

¹² Zapisao Stjepan Radoš u Mostaru 2008. po kazivanju strine Anđe Šanje, (djev. Prkačin) r. 1924. u Dužici (općina Ravno), a živjela u Čapljini. Voljela je svojoj djeci, a kasnije i unucima pričati zanimljive narodne priče koje su njoj u djetinjstvu pričale majka i baka.

¹³ Zapisala Tea Pandža u Mostaru 2009. godine po kazivanju Zore Zorke Čuljak (djev. Bevanda) rođene 1937. god. u Širokom Brijegu. Pjesme joj je pjevao njezin muž Žarko Čuljak (rođ. 1930. u Bogodolu, Čabulja) kad ju je išao zaprositi.

*Mala moja jabuka je tvoja,
dogodine ti ćeš biti moja*

*Svekrvice ti si najbolje čeljade
odgojila sina pa ga meni dade.*

*Ovce čuvam pa ih pogubila,
idem kući pa bi se ubila.*

*Udaju me, a nemam pojma.
nema moga, ja ne ću za drugoga.*

*Otišo mi dragi preko Srijema,
ja ga čekam odgovora nema.¹⁴*

2.2. Vjerska lirika

Kada su Hrvati primili kršćanstvo prihvatili su i europsku kulturu. Već od VIII. stoljeća može se pratiti hrvatska vjerska lirika. Vjerska lirika klasificirala se prema crkvenom godišnjem vremenu pa su tako nastale: a) adventske i božićne, b) korizmene i uskrsne, c) svetačke pjesme. Ovu podjelu najčešće su još pratile molitvene pjesme.

2.2.1. Molitvene pjesme

Najčešći oblici vjerske usmene lirike su molitvene pjesme. One su "(...) oduvijek pratile hrvatski katolički puk od rođenja do smrti, u raznim prigodama i na mnogim mjestima. Nekada su se one redovito molile, govorile ili pjevale u svim hrvatskim domovima, prepunim ukućana i djece, a po svjedočenju mnogih kazivača i kazivačica počele su osjetnije gubiti nakon Drugog svjetskoga rata."¹⁵

One su dokaz snažene vjere hrvatskoga naroda koji je sačuvao svoju vjeru usprkos stalnom teroru i pritiscima. Često se u tim pjesmama štuje svetost obitelji i njezin zaštitnik sv. Josip.

---

¹⁴ Zapisala Marija Marić 2009. u Mostaru a pjesme je čula od bake Filomine Marić (djev. Knezović) rođ. 1924. u Gorancima, gdje i živi. Pjesme je baka pjevala kada je čuvala ovce.

¹⁵ BOŠKOVIĆ, DANIJELA – DR. DRAGIĆ, MARKO, "Hrvatska usmena književnost u suvremenim zapisima", *Stoločko kulturno proljeće*, Matica hrvatska, Ogranak Stolac, Godište V., 2007., str. 146.

MOLITVA SVETOM JOSIPU

*O Josipe oče sveti
čuvaj kuću i posveti
mir i veselje k nama svrati.
strah Gospodnji nek nas prati
Krjeposti žiće plodi
putem raja ti nas vodi.
Čuj nam Oče molbu vruću
čuvaj nas i svu nam kuću.
Tebi ključe predajemo
Gospodarom te preporučujemo.
Sve što bi moglo našoj kući
nauditi udostoj se odstraniti.
Ti od Presvetog srca rane
Ti nas Oče sve nastani
da živimo na tom svijetu
kano ti u Nazaretu.
Amen¹⁶*

3. Epska poezija

Epsko pjesništvo se u hrvatskoj usmenoj književnosti razvilo dosta kasno, koncem XV. stoljeća. Te pjesme govore o povijesnim junacima i događajima značajnim za cijelu zajednicu, narod. Tragovi epske poezije nalaze se u natpisima na stećcima, a kasnije ih prepoznajemo kao “skladne i slatke bugarkinje” u *Osmanu* Ivana Gundulića, a bilježe ih i pišu u stilu narodne epske pjesme: Matija Antun Reljković i Andrija Kačić Miošić. U prikupljanju usmenih pjesama istakli su se fra Ivan Franjo Jukić, fra Grgo Martić i fra Marijan Šunjić. Brojne knjige, zbornici i časopisi očuvali su epsko narodno pjesništvo Hrvata BiH i ono je povezano s opstankom zajednice, a njezini junaci imaju nacionalno značenje.

Mnoge epske pjesme su ostale nezabilježene jer je bivša komunistička vlast proganjala i zabranjivala takav rad, osobito ako su junaci i povijesni događaji rasplamsavali domoljubni zanos hrvatskoga naroda. Zato je i rad Nikole Vujnovića ostao nepoznat i obavijen velom tajne. “Nikola

---

¹⁶ Pjesmu sam zapisala 2005. u Mostaru po kazivanju Ivanke Kožul (djev. Čarapina) rođ. 1953. u Zaružju (kod Drežnice). Pjesme je naučila od svoje pokojne bake Barbare (djev. Knezović-Lucić) Čarapina rođ. 1894. u Gorancima.

Vujnović se bavio zapisivanjem epskih pjesama na prostorima Bosne i Hercegovine i dijela Crne Gore 30-tih godina prošloga stoljeća. Bio je najbliži suradnik svjetskoga znanstvenika Milmana Parrya, koji ga je neizmjereno cijenio. Nikola je tekstove Parryeve zbirke s oko 250 000 stihova transkribirao i sakupio diktatima, a našoj javnosti nije bio poznat taj njegov značajan rad na polju nacionalne književnosti.”¹⁷

Iz teksta Ankice Bošković da se iščitati da je Nikola Vujnović skrivao što radi u Americi jer nitko od njegovih najbližih rođaka nije znao čime se on bavi.

3.1. Epske pjesme u povijesnom kontekstu

Epska pjesma javlja se u samo nekim povijesnim vremenima i okolnostima. Ona progovara o samosvijesti zajednice i zato je jednostavno strukturirana: narativnost, opširnost, iscrpnost i težnja za izbjegavanjem napetosti.

“S druge strane, epsko pjesništvo pojavit će se i onda kada zajednicu (sadašnju ili povijesnu) vidi kao nešto simbolično, kao nešto u čemu je sadržan smisao svijeta uopće.”¹⁸ Tako su nastali umjetnički epovi: Danteov *Pakao*, *Judita* Marka Marulića, *Smrt Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića. Stoga što se ep vezuje za društvene okolnosti ima i neka stalna obilježja koja proizlaze iz takvog mu nastanka.

Pjesma o Klisu govori o osmanlijskoj okupaciji Klisa kojega je dugo branio plemić Petar Kružić i junaku Mili Perisaviću koji pogubljuje strašnog turskog silnika Bakotu. Junaštvo i vjera u sprezi otpora protiv Turaka simbolično je iskazana svijećom Bakotine veličine koju izrađuje Mile Perisavić i nosi Majci Božjoj u Trsat kao zavjetni dar, zahvalu.

Petar Kružić – slavni kliški kapetan

Petar Kružić bio je hrvatski plemić i kapetan kraljevskih utvrda i gradova Senja i Klisa. Vojnu karijeru je započeo 1513., a trajala je do 12. ožujka 1537. kada je poginuo pod Klisom. Bio je rodом iz mjesta Krug u Nebljuhu, distriktu Lapačke županije odakle je njegova obitelj prognana

---

¹⁷ BOŠKOVIĆ, ANKICA, “Najveći sakupljač epike prve polovice XX. stoljeća Nikola Vujnović”, *Stolačko kulturno proljeće*, Matica hrvatska, Ogranak Stolac, Godište V., 2007., str. 194.

¹⁸ PAVLIČIĆ, PAVAO, “Epsko pjesništvo”, *Uvod u književnost*, Globus, Zagreb 1988., str. 415.

pred osmanlijskim nasrtajima. Da bi očuvali plemićki način života morali su potražiti sigurnija mjesta i nove financijske izvore. Petar Kružić se 1513. godine priključio braniteljima kraljevske utvrde Klis kada je izgubljen veliki dio hrvatskog jugoistočnog pojasa s tvrđavama u Sinju, Vrhriki, Čačvini, Travniku i Počitelju. Krajem 1521. Petar Kružić je uz dužnosti kliškoga zapovjednika i kneza prihvatio i kapetanstvo u Senju. U dugoj vojnoj karijeri Petar je vodio obrambene i oslobodilačke bitke protiv Osmanlija u kojima je pobjeđivao, ali i trpio velike poraze. Imao je i značajnu političku ulogu onoga vremena: sudjelovao je u radu Sabora u Cetinu, bio je sudionikom mnogih diplomatskih pregovora i prosvjeda. Osobno je putovao papi u Rim u srpnju 1532. i kolovozu 1534. Sagrađio je trsatske stepenice, a povodom njihovog obnavljanja Viktor Car Emin ga je opisao: "Petar Kružić, naš istarski, lupoglavski zmaj, kliški heroj, otac naših slavni uskoka! Petar Kružić, kome su i Beč i Venecija i Turci pa i isti ljudi njegova roda i krvi njegove presijecali putove na istok i na zapad, na jug i sjever, kao što to njihovi potomci rade i danas..."¹⁹ Nadahnut životom i djelom Petra Kružića Viktor Car Emin je svoj roman naslovio *Presječeni puti*.

PJESMA O KLISU

*Pod Klis tvrdi osmanlije pali
ne bi li se grada dokopali,
a ne mogu osvojiti grada
od Kružića Petra grofa mlada.
Mjesec dana Turci napadaju
Klišani se dobro branit znaju.
I po danu i po mrkloj noći
ne daju im ni blizu doći.
U to turski telal podvikuje
podvikuje, kamen odjekuje:
'Teško Klisu jer je na kamenu,
a kamenu jer je Klis na njemu.
I što nema u njemu junaka
i viteza Bakoti jednaka,
koji bi mu desnom ravan bio
i Bakotu na tle oborio.*

---

¹⁹ EMIN, VIKTOR CAR, *Danuncijada*, Djela II, Zora, Zagreb, 1956., str. 476.

*Ko Bakotu na mejdanu svali
mi bismo ga pobjednikom zvali
i prestali opsjedati grada
pa nek Klisom pobjednik zavlada.'*
*Klišani se međ sobom gledaju
svi na noge junačke ustaju.
A pred svima iskočio
Perisavić Mile, junak dičan,
ljutu boju i mejdanu vičan.
Družini je svojoj govorio
dok je jošte golobradac bio:
'Majci Božjoj zavjet sam činio
meni Turčin, Majci Božjoj svijeća
od Bakote ni manja, ni veća.'*
*Na livadu iziđe Bakota
vidjeti ga, prava je strahota.
Do dva metra bješe u visinu
jedan cijeli metar u širinu.
Kad Bakota Milu ugledao
grohotnim se smijehom nasmijao:
'Je li Vlaše, život omrznuo
pa na mejdan meni izašao.
Smrvit ću te prstom jedne ruke
sve bez šale i imalo muke.'*
*Perisavić mu na to odvrati:
'Moja šaka mrvila medvjede
kamol ne će, Golijate tebe!'*
*Kopljima se bojnim nabacili
jedan drugom koplje izlomili.
Sabljama se oštrim sudarili
jedan drugom sablje izlomili.
Preostale jošte gole šake,
šakama se u koštac uhvate.
Strah obuze Turke i Hrvate
očel Hrvat svladat Golijata
il Bakota okretnog Hrvata.
Kako Turčin Milu uhvatio
oko pola ga u pasu savio.
Kako Mile stisnuo Turčina
puče nešto Turku u kostima.*

*Mile steže, a ture rasteže
dok ga Mile zemlji ne poleže.
Pa dohvati noža iz njedara
i Bakotu u prsi udara.
Još dohvati odbačenu ćordu
kida glavu i baca u torbu.
Kad vidješe Turci smrt Bakote
pobjegoše od silne sramote,
a junaci usred Klisa grada
zagriše junačinu mlada.
Što je reko, Mile učinio
baš toliku svijeću načinio
koliki je taj Bakota bio.
Do dva metra cijela u visinu
jedan cili metar u širinu,
pa je nosi put grada Trsata
dobroj Majci
na dar od Hrvata.
Da bi svijeća trajni svjedok bila
kakva jeste u Hrvata sila.
Kakva sila i vjera je taka
nad Hrvatom neima junaka!²⁰*

Često su i svećenici pristupali izravnoj borbi protiv Turaka. Jedan od njih je i povijesna ličnost fra Grgur Masnović.

OBRANA VIŠOVCA

*Sastala se do dva pobratima
jedno je Vid Kovačeviću
drugo otac Grgur Masnoviću.
Pošli oni agi u šatore
da se s agom muški dogovore.
Još kakav mir učine s agom
olakšaju muku rodu dragom.*

---

²⁰ Pjesmu sam zapisala 2005. godine po kazivanju oca Marka Radića (1930.-2007.) rođenog u Bijelom Polju kod Mostara. Pjesma postoji u njegovom rukopisu, a čuo ju je od svoga oca Jure Radića.

*Kad su došli agi pod šatore,
pobratimi muški progovore:
'Je li vjera u age silnoga
nek se kune na svojega boga.'
Aga sablju iz toka izvuče
sablju gladi, mrke brke suče:
'Evo mene, evo moga mača
govorite, pa kom desna jača!
A ti fratre diži halje svete
da ti sabljom pomilujem pete.'
Otac Grgur živim okom plane
silnom agi govoriti stane:
'Ove pete samo gazit znadu,
a ti čuvaj svoju crnu bradu.
Da ne bude kod pred ljeto dana
kada sam tvoga babu sred mejdana,
ovim petam na tle oborio
i o prvu krušku objesio.
Al u vreći da može uteći
jer ne želim s grijehom u grob leći
pa nevoljnu i gorem od sebe
oduzeti život bez potrebe.'
Aga plane i sabljom zamahne
jedva Grgur skokom smrt izmakne.
Pobratimu Vidu škrinu zubi
jednim mahom agi glavu srubi.
Skoče Turci da agu osvete
al ih Grgur teškom sabljom mete.
Sve što živo bilo u šatoru
sve je mrtvo ili na umoru,
a junaci hrvatske delije
otiđoše otkud stigli prije.
Te se sklone u gradu Visovcu,
dobar plijen i najboljem lovcu.
Ali eto jada iznenada
stiže paša do Visovca grada.
I grad tvrdi opsjedati stade
da osveti smrt svojega age.
Mjesec dana ljuti bojak biše
hambari se gradski presušiše.*

*Nesta hrane, nesta i olova
otac Grgur mudru miso skova.
Noću s Vidom iz grada izađe
u šatoru pašinu se nađe.
Kao s neba međ Turke upanu
i sabljama rubit glave stanu.
Najviše su pašinu željeli
pa su s njome u grad doletjeli.
Kad ujutru Ture pred grad skoči
imaju mu šta vidjeti oči:
kod njih paša, na zidu mu glava
sve je Turke obuzela strava.
Pa pobjegnu od tvrdoga grada
u kom radost velika zavlada
što je hrabrost dvojice junaka
grad spasila od silnih Turaka.
I bez hrane i olova teška
čuda čini desnica viteška.
U junaka u kom srce tuče
za dom mili i djedovske kuće.²¹*

4. Prozne usmeno-književne vrste

Hrvatska usmena priča razvijala se na bogatoj podlozi mitološkog naslijeđa, kršćanskog svjetonazora i povijesno-društvene zbilje. Mašta i stvarnost, život i smrt, progon i opstanak sintetizirali su se u mnoštvo priča koje su se stoljećima predavale naraštajima kao najveća vrijednost. Oblikovana priča pamtila je više od čovjeka, a mogla je biti stvarna i izmišljena. Većina hrvatskih usmenih priča i legendi nastale su iz života a samo poneke obogaćene su maštom.

Raznolikost hrvatskih usmenih priča oblikovala se u svim književnim vrstama: bajke, basne, predaje, legende, novele, anegdote i sitni oblici šale, vicevi i poslovice

4.1. Povijesne predaje

Hrvatske narodne predaje kao i epske pjesme opisuju sudbonosne povijesne događaje i osobe od najstarijih vremena do danas. Veliki dio

---

²¹ Isto.

povijesnih predaja nastao je u vrijeme turskog ropstva kada su hrvatskom čovjeku ugrožena sva prava, dostojanstvo i egzistencija pa su se odmetali u hajduke.

PRIJATELJ MIJATA TOMIĆA

Moja obitelj potječe s podnožja Vran planine. U ono vrijeme Turci su pravili veliku nepravdu poznatu kao turski zulum. U narodu se javio veliki bunt, velika pobuna pa su se pojedinci odmetnuli u hajduke. Najpoznatija družina je bila Mijata Tomića. U toj je družini njegova desna ruka bio moj predak Marko Karapandža zvani Crni Marko. Crni je dobio nadimak po svojoj puti, ali i naravi. Turcima nije ništa praštao. Nosio je kuburu i mač, bio je izrazito visokog stasa, jakih i dugih ruku. On i Mijat Tomić bili su nerazdvojni, ali ih je nesretna sudbina razdvojila, odnosno turska ruka. Nakon pogibije Mijata Tomića Crni Marko se povlači u mirniji obiteljski život. Rađaju mu se tri sina od kojih je jedan dobio ime po prijatelju Mijatu. Od tog Mijata potomci smo mi Pandže. Mijat izbacuje iz prezimena Kara da ga Turci ne bi proganjali i tako je ostalo samo prezime Pandža.²²

4.2. Mitske predaje

Najčešći oblik hrvatskih usmenih priča su mitske predaje, a njihovi protagonisti su vile ili povijesne osobe čiju je snagu i junaštvo narod objašnjavao nadnaravnim moćima.

Vile

Vile su mitološka bića koja su veoma raširena u usmenoj predaji hrvatskoga naroda. Postoje šumske, vodene i planinske vile. Njihov postanak različito se tumači no najčešće se njihov postanak veže uz duše nesretnih ljudi. Vile mogu biti dobre i zle, vole pomagati slabijima i ne vole nepravdu. Ono što najviše fascinira kod vila je njihova kosa koja je najčešće plava ili crna, a uvijek duga. Vile su se iz usmene književnosti još u renesansi preselile u hrvatsku pisanu književnost. U pjesmi Hanibala Lucića *Jur nijedna na svit vila* opjevana je ljepota drage, a u romanu *Planine Petra Zoranića* susrećemo “dvi prelipe” vile Mare i Jelu.

---

²² Ovu priču zapisao je Marin Pandža 2009. u Mostaru, a čuo ju je od svoga djeda Zdravka, a djed Zdravko od svoga djeda Ilije. Djed Zdravko rođen je u Raštanima 1946. godine, a Ilija je rođen u Raškoj gori 1882.

VILINO POLJE

Nekada je Vilino polje na Čabulji bilo obično polje na kojemu su pasla stada ovaca, a čobani i čobanice sjedili u hladu i mirno razgovarali. Sve tako iz dana u dan dok se nije počelo događati nešto neobično. Uvečer kada bi netko tuda prolazio, na vrh planine ispod koje se nalazilo to polje, ukazivao bi se neki krug kao da vatrene vile kolo vode. Tako iz večeri u večer. Kada bi netko digao pušku da puca ono bi se ugasilo, a kada pušku spusti opet se pojavilo. To svjetlo je godinama bilo misterija, dok se nisu počele širiti glasine o tome kako su neki ljudi koji su rano ujutro tuda prolazili vidali u ranoj rosnoj travi krug kao da je netko igrao kolo. Takve i slične priče su postale svakodnevnica i to je polje nazvano Vilino polje.²³

DOBRA VILA

Jednom davno u malom selu pokraj rijeke konji su vrli žito. Nakon završenog posla seljak ih je poveo na vodu. Na tom polju igrao se jedan dječak dok su umorni ljudi sjedili i odmarali. Dječaku je bila zadaća vratiti konje s rijeke. U jednom trenutku zagazio je malo dublje u vodu i počeo se dušiti u velikom viru. To je promatrala zlatokosa vila s vrha pećine. Ugledavši dječaka kako se duši pohitala je spasiti ga. Svoju je kosu splela u pletenicu i spustila mu je na vodu. Zahvaljujući vili dječak je bio spašen. Vila mu je na kraju zapjevala: "Dobro te je sačuvala majka, brze vode i lošega danka."²⁴

MLADIĆ IVAN I VILE

Mladić Ivan vraćao se u kasne sate sa sijela. Išao je uskim seoskim puteljkom obraslim niskim raslinjem i trnjem. Odjednom ispred sebe ugleda livadu na kojoj su djevojke igrale kolo. Sam se začudi odakle livada u sred šikare. Kad se približi, ugleda djevojke koje su bile veoma lijepe – sve ljepša od ljepše. Pošto je bio veoma vesele naravi, poželi i sam zaigrati s njima kolo. Uhvati se u kolo i reče: "Zaigramo i Bože pomози!" Odjednom nestala

---

²³ Zapisala Matea Čarapina 2009. u Mostaru, a priču je čula od oca Mladena Čarapine rođenog 1954. u Mostaru.

²⁴ Zapisala Monika Knezović 2008. u Mostaru. Priču joj je ispričala mama Mirjana Knezović (djev. Međugorac) rođena u Klobuku, kod Ljubuškog 1960. Priču je čula od svoje majke Ive koja je znala dosta usmenih narodnih priča.

je livada i djevojke, a on se našao u trnju. Poslije se pričalo da Ivan nije spomenuo Božje ime tko bi znao što bi bilo.²⁵

PLANINSKE VILE

Ljudi su stalno prepričavali kako se na vrhu planine na prekrasnom jezeru skupljaju iza ponoći vile. Dolaze tu na kupanje i zabavu. Plešu u vilinom kolu i vesele se, ali nikomu ne dopuštaju da ih vidi. Ako bi se netko ipak odvažio da ih gleda, pretvorile bi ga u kamen i nikada ne bi više sišao s planine.

Josip, naočit mladić, puno je puta čuo tu priču i htio je provjeriti je li istinita. Došao bi na jezero i čekao, ali bi zaspao malo prije ponoći i probudio se tek ujutro. Čvrsto je odlučio da treću noć ostane budan.

I stvarno, malo iza ponoći na jezeru su se počele skupljati vile. Bile su prelijepa s dugačkom plavom kosom. Kad su se okupile, počele su plesati čaroban ples. Tada je jedna od njih primijetila Josipa i u trenu ga povukla u njihovo kolo. Josip je veselo plesao, a kada se umorio i htio stati nije mogao. Molio ih je da ga puste da se odmori, a one mu rekoše da je bolje cijeli život plesati, nego postati kamen.

Tako je Josip ostao zarobljen u vilinom kolu i dan-danas pleše s njima.²⁶

4.3. Etiološke predaje

U čovjekovoj težnji da objasni nastanak naziva gradova, sela, izvora, jezera i drugih zemljopisnih pojmova nastala je etiološka predaja. Razvila se na povijesnoj, mitskoj, eshatološkoj, demonološkoj i legendarnoj razini.²⁷

IME RIJEKE RADOBOLJE

U cijelom svijetu zavladała je suša. Ljudi i životinje umirali su od žeđi. Narod na jednom mjestu počne vruće i snažno moliti Boga za spas. To se Bogu svidje i on posla anđela na zemlju da udari zlatnim bičem po stijeni

---

²⁵ Zapisala Anja Pinjušić 2008. u Mostaru po kazivanju svoga djeda Mije Azinovića, rođenog 1937. u Jablanici, a nastanjenog u Mostaru.

²⁶ Zapisao Stjepan Radoš 2008. u Mostaru po kazivanju strine Anđe Šanje (djev. Prkačin) r. 1924. u Dužici (općina Ravno), a živjela u Čapljini. Voljela je svojoj djeci, a kasnije i unucima pričati zanimljive narodne priče koje su njoj u djetinjstvu pričale majka i baka.

²⁷ Usp. DRAGIĆ, MARKO, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Fakultetski udžbenik, Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, Akademska godina 2007./08., str. 415.

odakle će poteći voda. Kako su ljudi dolazili, anđeo ih je požurivao govoreći: “Radi bolje!” (što bi značilo: “Radi brže!”). Narod ga upita: “Zašto žuriti?”. Anđeo reče da će opet udariti štapom i da će voda presušiti. Narod popada po zemlji i stane se moliti Bogu da voda ne presuši. Bog ih usliša.

I radi anđelovih riječi “Radi bolje” ostade rječici ime Radobolja.

Starosjedinci su prepričavali da u vrelu Radobolje ima vila koja živi u vodi. Izlazila bi pred samu zoru, kupala bi se gola, a kad bi se pojavilo sunce pobjegla bi u vodu.²⁸

KAKO JE MOSTAR DOBIO IME

Grad je koji je tu radi rijeke Neretve ili je možda rijeka tu radi grada. Stari most je dovršen 1566. godine a napravio ga je turski neimar, Hajrudin. Postao je centar grada Mostara. O tome mostu su ispričane mnoge legende. Jedna legenda kaže da je most sagrađen na ljubavi dvoje mladih ljudi. Naime, ono što bi Hajrudin po danu napravio, to bi Neretva po noći odnijela. Jedne noći Hajrudinu je nešto u snu reklo da u temelje mosta mora uzidati dvoje najzaljubljenijih Mostaraca i da samo tako velika ljubav može most održati.²⁹

JEZERCE U GORANCIMA

Legenda o jezercu iz doba Rimljana govori o volu koji je svaki dan išao u brdo, ali kad bi se vraćao, nije izgledao umoran i nije pio vodu. Jednoga dana mještani Goranaca su odlučili slijediti ga. Išli su za njim u brdo i doveo ih je do izvora pitke vode, jezerca, koje je mnogo pridonijelo tome mjestu.³⁰

VRHOVI PLANINE VELEŽ

Nekada davno jedan bogati seljak nudio je svoje imanje onome tko uspije prebrojati male vrhove planine Velež. Mnogi su ljudi odlazili u planinu, ali se nitko nije živ vratio.

Jednoga dana dva brata odluče poći u planinu i prebrojati planinske vrhove. Kako se približavala noć, morali su prenoćiti u planini. Legli su

---

²⁸ Zapisao Marko Golemac 2009. u Mostaru po kazivanju svoga djeda Marijana Marića rođenog 1939. u Gorancima a nastanjenog u Mostaru.

²⁹ Isto.

³⁰ Zapisao Jure Marić 2007. u Mostaru, a kazivala mu baka Anica Marić rođena 1922. godine u Gorancima.

nasuprot jedan drugom i zaspali. U snu im se približila vila i povikala: "Tako mi tristo šezdeset pet vrhova planine Velež nikada nisam vidjela ovakvo ljudsko stvorenje s dvije glave!" Vila se okrene od njih i pobjegne. Čuvši što je vila rekla braća se ustanu i pođu natrag u selo.

Kada su ih seljani ugledali, bili su iznenađeni što ih vide žive.

Bogatom seljaku su rekli da planina Velež ima onoliko malih vrhova koliko i godina dana. Bogati seljak dao je braći za nagradu svoje veliko imanje.³¹

4.4. Legende

Legenda je priča vjerskog obilježja u kojoj Bog i sveci unose red u život ljudi, tj. ispravljaju životne nepravde. Iznimka je legenda u kojoj mlinar ne uspijeva zaraditi ništa radeći po Božjem zakonu.

LEGENDA O MLINARU

U svakom je selu bilo više legendi o umrlima i susretima s mrtvacima. Postojala su različita vjerovanja kojima bi se željelo zastrašiti žive i opomenuti ih zbog njihova načina ophođenja prema drugim ljudima, posebno prema sirotinji. Tako su vjerovali da će mlinar na "onome svijetu" biti kažnjen zato što krivo uzima ujam (postotak samljevenog žita).

Neki je mlinar, čuvši za ovakvo vjerovanje, upitao fratra kako bi radio svoj posao, a da ne dospije u pakao. Fratar mu je savjetovao da objesi raspelo u mlinu i kada god uzima ujam, neka prije pogleda u raspelo. Tako je mlinar radio više godina, ali nikako nije mogao imati dovoljno za život. Stoga je jednoga dana, gledajući u križ, rekao: "Ili ti, Isuse, iz mlina, ili ja. Ne može više ovako!"³²

4.5. Anegdote

Anegdota je kratka priča iz života u kojoj se na humorističan način ismijavaju, kritiziraju ljudske slabosti i mane.

---

³¹ Zapisao Stjepan Radoš 2008. u Mostaru, a priču mu je kazivala strina Anda Šanje (djev. Prkaćin) rođ. 1924. u Dužici (općina Ravno), a nastanjena u Čapljini. Voljela je svojoj djeci, a kasnije i unucima pričati zanimljive narodne priče koje su njoj u djetinjstvu kazivale majka i baka.

³² Zapisala Tina Marić 2008. u Mostaru po kazivanju djeda Marijana Vidovića rođ. 1938. u Raškoj Gori, a nastanjenog u Cimu.

HVALISAVI SUSJED

Kada se god u selu nešto radilo pa uzmanjka materijala ili neka stvar, susjed Badava uvijek bi rekao sa žalošću: "Pa imao sam ja toga napretek." Ljudi su s nevjericom slušali o njegovom izobilju i nisu ga slali po stvari jer su znali da je vrlo siromašan.

Jednom prigodom Pero se spremao na put. Stavljao je nove potkove na konja i u zadnji čas vidio da mu fali potkova. U tom trenutku je naišao susjed Badava. Pero ga zamoli da mu posudi jednu potkovu. Nadao se da makar potkovu ima. Badava se našao u nelagodnom položaju jer nije imao ništa za što je govorio da ima, pa reče: "Ma dao bih ja tebi to draga srca, ali kod tolikih stvari, 'ko će se na đavla namjerit."³³

5. Retorički (govornički) oblici

Prvi primjer hrvatskih retoričkih oblika zapisao je Petar Hektorović u *Ribanju i ribarskom prigovaranju* ali im se do danas nije pridavala velika pozornost. Usmeno retorički oblici su: basme (bajalice, egzorcizmi), zdravice, brojalice, brzalice, blagoslovi i kletve.

5.1. Basmе

Basmе su naziv za usmeno-retorički oblik kojim se želi čovjeka i njegovu imovinu zaštititi ili osloboditi od bolesti i demonskih sila. U njima se prepleću vjerski i mitski elementi. Hrvatske basme su kristijanizirane pa ih je narod nazivao molitvama. Narodni nazivi za basme su bajalice ili bajavice. Najčešće basme su komponirane kao blagoslovi, brojalice ili kletve.

Irudica je u hrvatskim basmama demonsko biće kojim je narod imenovao zlo što remeti Božji sklad u životu. U okolici Mostara (Bijelom Polju) stariji ljudi su često u ljutnji nazivali zločestu djecu irudicom ili irudom.

MOLITVA SVETOM ILIJI

*Igraj križe po nebu
za njim djeva Marija*

---

³³ Anegdotu sam zapisala 2005. godine po kazivanju oca Marka Radića (1930.-2007.) rođenog u Bijelom Polju kod Mostara, a ona je zbiljski događaj nastao iz života sela i njegovih žitelja.

*nek anđeli gledaju
neka vile igraju.
Bježi, bježi irudice
u Bogu si prokletnica
svetom Ivki suputnica.
I Ilija ognjeni
koji grome odgoni
čak daleko od mene
k onoj gori zelenoj.
Gdje k misi ne idu
gdje ni Boga ne mole
gdje ni pive ne pivaju
gdje ni kola ne kolaju.
Amen³⁴*

5.2. Brojalice

Brojalica je pjesnička vrsta kojom se stvara glazbeni ugođaj i ritam pogodan za razvijanje pamćenja, zabavu i igru. Često ih koriste djeca kao uvod u igru (sakriva, graničari, mrtvi – živi...).

***

*Grlica grliče
Petar konja trče.
Daj mi Petre paricu
da ubijem grlicu.
Ja ću grlicu svatu dati
svat će meni konja dati.
Ja ću konja fratru dati
fratar meni knjige dati.
Ja ću knjige Bogu dati
Bog će meni dobro dati.³⁵*

---

³⁴ Pjesmu sam zabilježila 2005. u Mostaru po kazivanju Ivanke Kožul (djev. Čarapina) rod. 1953. u Zaružju kod Drežnice, a nastanjene u Bijelom Polju. Pjesme je naučila od svoje pok. bake Barbare (djev. Knezović-Lucić) Čarapina, rođene 1894. u Gorancima.

³⁵ Zapisala Martina Beljo 2007. u Mostaru. Pjesmu je čula od svoje bake Anice Pavković (djev. Naletilić) rođene 1922. a trenutno živi u selu Izbično kod Širokog Brijega.

6. Mikrostrukture (poslovice, zagonetke)

Poslovice i zagonetke su najminijaturija književna djela, one su zapisivane od prije Krista i kroz čitavu ljudsku povijest. U njima je sažeto višestoljetno i višemilenijsko iskustvo životne mudrosti koja je izraz kolektivnog iskustva i zato su veoma dragocjene.

6.1. Hrvatske poslovice

Hrvatske poslovice nalaze se u srednjovjekovnim pisanim dokumentima, a njihov prvi sakupljač i zapisivač bio je Benedikt Kotruljević (Dubrovnik oko 1400.-1468.), a kasnije ih je zapisivao Juraj Šižgorić (Šibenik oko 1420.-1509.). Ispisivanje poslovice ne prestaje kroz cijelu hrvatsku povijest sve do danas. Neki su pisci utkali poslovice u svoja djela primjerice: Ivo Andrić, Miroslav Krleža, Mirko Božić, Ivan Aralica i dr.

*Bačva vino prodaje, sestra sestru udaje.
Volovi oru, a konji zob zoblju
Ni gori ništa ne govori.³⁶*

*Jadna je kuća gdje kokoši pjevaju, a pijetlovi šute.³⁷
Duga dana u zla gospodara.³⁸*

Zaključak

Hrvatska usmena književnost u okolici Mostara ostvarena je u gotovo svim književnim vrstama: lirskim pjesmama (svjetovnim i vjerskim), epskim pjesmama, pričama (predajama, legendama, anegdotama), retoričkim oblicima i mikrostrukturama.

Istina je da je većina hrvatskog usmenog stvaralaštva u okolici Mostara ostala nezapisana. U novije vrijeme postoji interes i zanimanje za usmeno narodno stvaralaštvo koje bilježe pisci, studenti i učenici.

Stariji ljudi znali su govoriti: "Zemlja se nebu zaklela da se u njoj ništa sakriti ne može." O čudesnom bogatstvu i svijetu naših priča, njihovom

---

³⁶ Zapisala 2009. Anđela Bošnjak u Mostaru po kazivanju svoje bake Nade (djev. Bošnjak) rođene 1942. u Širokom Brijegu. Zna dosta usmenih narodnih priča i poslovice.

³⁷ Zapisao Ivan Rakić 2009. u Mostaru. Poslovicu je čuo od svoje bake Vranjke Čuljak rođ. 1925. u Mostarskom Gracu.

³⁸ Poslovicu sam zapisala 2009. u Mostaru, a naslijedila je iz govornog opusa svoga oca Marka Radića.

nastanku i nama nepoznatom opstanku govorio je i nobelovac Ivo Andrić. I ovo današnje oživljavanje usmenog narodnog stvaralaštva potvrđuje stoljetno iskustvo nezaborava i ulijeva nadu u rekonstruiranje svog kulturnog tradicijskog blaga hrvatskoga naroda.

Mnoga naša starija čeljad i danas znadu prelijepe priče i pjesme i pričaju ih u posebnim prigodama sa strahopoštovanjem i svetačkom pobožnošću, ali i s tugom u očima. Iako se zapisuje zahvaljujući entuzijazmu usamljenih pojedinaca, interes stalno raste i hrvatsko narodno stvaralaštvo iz okolice Mostara oživljava i množi se. U svojoj svevremenosti ono otkriva prošlo tradicijsko blago hrvatskoga čovjeka, usmeni kulturni bitak i na njemu oblikovanu i izraslu današnju suvremenu književnost.

Jedan dio hrvatske usmene književnosti ostvaruje se i na drugi način, kao inačica narodne pjesme oblikovane u intelektu pojedinca.

Marina KLJAJO

BEITRÄGE ZUM KROATISCHEN MÜNDLICHEN LITERARISCHEN ERBE IM RAUM VON MOSTAR

Zusammenfassung

Die kroatische mündliche Literatur in der Herzegowina ist reich und verschiedenartig. Nahezu täglich werden durch die Forschungen neue Quellen entdeckt, die von der Lebenskraft der traditionellen Kultur und Literatur der Kroaten zeugen. Die Umgebung von Mostar stellt ein besonderes natürliches und kulturelles Spezifikum dar. Die reichen Ufer der Neretva, umgeben von den Hochgebirgen Velež, Prenj, Čabulja und Čvrsnica, waren in der Vergangenheit auch eine Stätte blühenden Lebens. Die Region war oft ein Schauplatz des Leidens, aber auch Zufluchtsort und Ursache von zahlreichen Ereignissen. Gleichzeitig entstanden hier die Früchte lebhafter Phantasie, indem sie das Mysterium des Lebens entdeckte und die Kreativität des Geistes von Menschen dieses Gebiets durch zahlreiche Überlieferungen, Legenden, Gedichte und Erzählungen bezeugt ist. Auch dann, als die kommunistische Herrschaft die kroatische Sprache in der mündlichen Literatur aus Angst vor dem Selbstbewußsein über die nationale Zugehörigkeit verbot, wurde in den Gebirgen Ganga gesungen und in den Erzählungen wurde die traditionelle Kultur der Kroaten in der Umgebung von Mostar weitergegeben.

Stichwörter: Umgebung von Mostar, mündliche schöpferische Kraft, Erhaltung der traditionellen Kultur, Lyrik, Epik, Prosa, Mikrostrukturen.

Literatura

1. ANDRIĆ, IVO, *Na Drini ćuprija*, Svjetlost – Sarajevo, Mladost – Zagreb, Sarajevo 1997.
2. ANDRIĆ, IVO, *Istorija i legenda*, Sabrana djela Ive Andrića, Svjetlost – Sarajevo, Mladost – Zagreb, Sarajevo 1997.
3. ARALICA, IVAN, *Duše robova*, Znanje, Zagreb, 1996.
4. BOTICA, STIPE: *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
5. BOŠKOVIĆ, DANIJELA – DRAGIĆ, MARKO, “Hrvatska usmena književnost u suvremenim zapisima iz stolačkog kraja”, *Stolačko kulturno proljeće*, Matica hrvatska, Ogranak Stolac, Godište V., 2007.
6. BOŠKOVIĆ, ANKICA, “Najveći sakupljač epike prve polovice XX. stoljeća Nikola Vujnović”, *Stolačko kulturno proljeće*, Matica hrvatska, Ogranak Stolac, Godište V., 2007.
7. BOŽIĆ, MIRKO, *Kurlani*, Večernji list (Večernjakova biblioteka; knj. 18), Zagreb, 2004.
8. DRAGIĆ, MARKO, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine* (proza, drama i mikrostrukture), Matica hrvatska u Sarajevu i HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005.
9. DRAGIĆ, MARKO, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine* (lirika, epika i retorika), Matica hrvatska u Sarajevu i HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2006.
10. DRAGIĆ, MARKO, *Književnost katoličke obnove i prvoga prosvjetiteljstva* (Hrvatska barokna književnost), Fakultetski priručnik, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, 2006.
11. DRAGIĆ, MARKO, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Fakultetski udžbenik, Filozofski fakultet, Sveučilište u Splitu, Akademski godina 2007./08.
12. EMIN, VIKTOR CAR, *Danuncijada*, Djela II, Zora, Zagreb, 1956.
13. HITREC, HRVOJE, *Hrvatske legende*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
14. Hrvatska enciklopedija Bosne i Hercegovine, Hrvatski leksikografski institut Bosne i Hercegovine, Mostar, 2009.
15. KAČIĆ MIOŠIĆ, ANDRIJA: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
16. KOMBOL – NOVAK, *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.
17. KRAVAR, ZORAN, “Lirska pjesma”, *Uvod u književnost*, Globus, Zagreb, 1988.
18. KRLEŽA, MIROSLAV, *Balade Petrice Kerampuha*, Oslobođenje, Sarajevo 1973.

19. PAVLIČIĆ, PAVAO, "Epsko pjesništvo", *Uvod u književnost*, Globus, Zagreb 1988.
20. SOLAR, MILIVOJ, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
21. ŠKOBIĆ, MARIN – DRAGIĆ, MARKO, "Suvremene etiološke predaje iz okolice Mostara", *Stolačko kulturno proljeće*, Matica hrvatska, Ogranak Stolac, Godište IV., 2006.
22. VUKOMANOVIĆ, NEVENKA, *Narodne pjesme*, Svjetlost, Sarajevo, 1970.
23. VUKOMANOVIĆ, NEVENKA, *Narodne pripovijetke naših i drugih naroda*, Svjetlost, Sarajevo, 1970.